

Ivo Hergešić (1904—1977)

Ante Stamać

Smrću Ive Hergešića naš je javni i kulturni život uopće, kroatistička znanost posebno, izgubila jednog od najspremnijih i najdinamičnijih svojih poklonika. U tužnoj smo prigodi da se u kratkom osvrtu na njegov život i rad pozovemo na metodu kojoj je toliko bio privržen, metodu biografsku. I to zbog najvišeg razloga s kojega se životopis uopće spominje, zbog jednostavne i žalosne činjenice da među nama više ne živi štovani profesor, duhoviti intelektualac i marljivi pisac: njegov je životni put dovršen. Našemu se prividno obuhvatnom pogledu nudi uvid u jednu egzistenciju koja je postigla svoju esenciju, ako se smijemo služiti terminima što ih je u takvu rasporedu i sam, slijedeći njemu dragoga Camusa, volio rabiti u sklonosti za jasnim definicijama i oštrim razgraničenjima.

Nije bez razloga upravo esejom o Camusovu djelu i sudbini završio Hergešić svoje *Književne portrete*. Bio je pisac *Pada* značajni Francuz, a Hergešić frankofil; bio je s rubnog frankofonskog područja, iz tadašnjeg Alžira, a Hergešiću su rubna područja pojedinih kultura bila od najvišeg komparatističkog interesa; bio je Camus pisac kratkih i jasnih spisa što su vrlo lako i brzo nalazili puta do čitatelja, točno prema Hergešićevim simpatijama za komuniciranjem; bio je liberalan angažirani intelektualac u mračno povijesno doba, oznaka koja se uvelike odnosi i na našeg značajnika; Camusa su s pravom svojatali egzistencijalisti, a u našim je tadašnjim suprotnosmjernim prilikama pokojni Hergešić imao intelektualni habitus kojim se približavao upravo poslijeratnom Saint-Germainu. Apsurd prevladati djelom, problematiziranim revoltom, posredovati humanu misao, angažirati se za slobodu duhovnog stvaranja, eto odrednica jedne duhovne biografije, Hergešićeve, što je, postajući egzistencijalno, postala »esencijom«: životom za smrt, za ono što nas danas uvodi u nemilu prigodu za kratki osvrt *in memoriam*.

Takav kratki osvrt morat će se spomenuti ponajprije Hergešićeve žive komunikativnosti. Bio je druželjubiva osoba a izrazitih vlastitih osvjedočenja, vazda spreman na razgovor, u svakoj prigodi i na svakom mjestu: u svom kabinetu na fakultetu, u vlastitom domu, u kazališnom buffetu, u gostionici. Zamišljena izgleda, izvrsne memorije za ljude i

probleme u vezi s njima, blago ironičan ali nikada osoran prema tuđem mišljenju, savjetodavno povjerljiv, prijatelj svakome tko je pokazivao interesa za književnost *kao književnost*, kazalište *kao kazalište*, taj romansovski »čovjek dobre volje« bezbroj nas je puta, sve nas mlade, znao fascinirati spremnošću za uspostavljanje kontakta, upravo traženjem prigode za posredovanje, povezivanjem naoko razrožnih duhovnih činjenica, demokratskim ophođenjem, baš »francuski ugladenim«, stvaranjem uostalom i održavanjem svakovrsnih komunikacijskih kanala — rekli bismo današnjim rječnikom. I baš to, uspostavljanje putova priopćavanja, bilo mu je najvišom težnjom. Ostajući čitavoga života javnom osobom kojoj je do otvorenog mišljenja, do razmjene ideja, do intelektualnog kozmopolitizma u vlastitom jeziku — a djelujući u kulturi koja je zbog povijesnih potresa pokazivala na žalost mnogovrsne suprotne crte — pokojni je Hergešić bio zapravo jedan od ne mnogih naših kulturnih djelatnika koji su prepoznali svoje doba: doba masovnog priopćavanja, difuzije kulturnih dobara, uostalom doba mnoštvenog umnažanja medija. Pa mu je i kao profesoru i kao piscu i kao javnoj osobi u širem smislu to bio obzor razmišljanja.

Stoga je komparativna književnost, kojoj je prvi u Hrvatskoj udario znanstvene temelje, bar čvrste temelje, bila prirodnim rezultatom njegove osobne sklonosti za uočavanje više paralelno opstojnih fenomena i njihova uzajamnog komuniciranja. I tu je dao najviše, osnovavši 1956. Odsjek za komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, što mu je uostalom bila namjera i prije rata. Danas, nakon gotovo četvrt stoljeća, svjedoci smo nevjerojatno brzog procvata tog odsjeka, ali i bitnog pomaka u znanstvenom interesu: od eminentno historijske discipline, uostalom od njezine definitorne paradigme kao »povijesti međunarodnih književnih odnosa« (Hergešić), uz povremeno uočavanje istodobnih presjeka u pojedinim nacionalnim književnostima, komparativna se književnost bar kao cilju svojih zaključaka sve većma približuje čistoj sinkronijskoj znanosti, s općim stilom kao posredničkom teorijskom kategorijom. Jedna od takvih mogućnosti mogla bi svakako glasiti da »književnost proizvodi književnost« u nizu aposteriorno ustanovljivih historijskih pojava, ne obratno, kako je to bilo u početku. Ali je taj početak, što ga vezujemo uz Hergešića, bio sigurna startna pozicija. Uostalom, i on je u općoj situaciji duhovnih znanosti prve polovice našega stoljeća sve više naglašavao prevladavanje upojedinjenih književnih fenomena, svedenih uz to na reprezentativne točke apstraktnih izvanknjiževnih (nacionalnih, društvenih, psiholoških, religijskih) odrednica.

Hergešić je tu obavio niz fundamentalnih a pionirskih poslova, rekli bismo na više razina. 1. Opisao je znatan broj književnih opusa i njihovih stvaralaca, od kojih su neki u nas bili i dobro poznati, neki tek djelomice poznati, neki pak posve nepoznati. Na taj je način obavio stanovitu inventuru reprezentativnih književnih činjenica (poglavito francuskih, pa španjolskih, engleskih, njemačkih, talijanskih itd.). O tome svjedoče tri knjige njegovih kapitalnih *Književnih portreta* koji su

— stanoviti projekt apstraktne svjetske književnosti — u skupnoj knjizi kao »novi izbor« izišli 1967. u nakladi »Stvarnosti«, zatim tromonografija *Shakespeare, Molière, Goethe* (1967) i nešto »tanje« *Književne kronike* (1958), te niz što većih što manjih studija i članaka u periodici, osobito u novinama. 2. Istodobno s rečenom »inventurom« izgradio je, prvi u nas, teoriju i metodologiju komparativnog proučavanja književnosti, definiravši postupke i načela, čemu prethodi knjižica objavljena još 1932, *Poredbena ili komparativna književnost*. Kao pionir, Hergešić se zalagao za francusku pozitivističku školu proučavanja, slijedeći nacrt Van Tieghema i Baldenspergera. Tako su se iskristalizirala tri smjera analize: emisijski, posrednički, i recepcijski, od kojih se prvi odnosi prvenstveno na tzv. »velike« književnosti i »velike« pisce, treći na tzv. »male« književnosti ali i na značajne autore (a »male« književnosti mogu biti i »velike«, recimo to hergešićevski), drugi pak smjer na živo posredništvo i medije komuniciranja među književnim činjenicama. 3. U izloženoj nacrtu osobito je inzistirao na receptorskoj ulozi hrvatske književnosti, ulozi nikako ropskoj već (u značajnim razdobljima svoje europske usmjerenosti) i ulozi kreativnoj, svakako plodnoj za druge; nasljednici su to u svojim radovima već uvelike uspjeli pokazati, kao što su prethodnici, mahom filolozi, mazohističkom strašću dokazivali »neizvornost« vlastite književnosti, zanemarujući baš sve što u opisu kakva književnog stanja ili književne činjenice valja uzeti u obzir: matični jezik, stvarni kontekst, i autentične sadržaje, gdje ih je bilo. Marljivi je naš profesor taj krug istraživanja otvorio naslovom svoje davne knjige *Strani i domaći* (1935) te osebnim prikazom hrvatske moderne u zborniku *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća* (1965).

Iz ovog pregleda — koji uostalom odražuje predmete i kolegije što smo ih slušali kao studenti, bar mi iz prvih naraštaja — osobito se jasno ističe Hergešićev interes za posredničku ulogu: stvaralaca, prevodilaca, tumača, putnika, intelektualnih vjetrogonja, vladara, pogotovu kazališnog, radijskog, filmskog i televizijskog medija, te novina i časopisa. U skladu s osnovnim ustrojem njegove osobe, inzistiranje na posredništvu (na disciplini zvanoj »mezologija«) bijaše istinski novum u našoj znanosti, i ponajprije iz tog aspekta valja razumijevati njegovo vezivanje za kazalište i film, dapače se i sam intenzivno bavio kritikom tih umjetnosti, koje je čvrsto vezivao uz književnost; u tumačenju kojih nije toliko inzistirao na specifičnim medijskim »jezicima«. Ali su oni za takvo osamostaljenje, za proučavanje njihove specifičnosti, dobili praktičku mogućnost osnivanjem posebnih katedara za teatrologiju odnosno filmologiju na Filozofskom fakultetu. Kasnije im se pridružilo i bibliotekarstvo.

Proučavanje medija međutim nalazilo se za Hergešića prvenstveno u službi proučavanja književnosti, odnosno svih njezinih sadržajnih, izraznih, komunikativnih i afektivnih strana. Kazalište kao institucija, novine kao institucija itd. bili su za »njega eminentni »prenosioци ideja«, funkcija im je bila prvenstveno i dalekosežno društvena: potpomagali su »književni život«, pokazivali su se, pogotovu kazalište, reprezentan-

tima »duha epohe«. Bilo je to vrijeme, uostalom ne tako davno, prosvijećenih a žarkih knjigoljuba, kojima je bilo do prožimanja javnog života plemenitim idejama književnosti i umjetnosti, a iza tih ideja redovito su stajali ljudi patnici i zanesenjaci, stradalnici i pelivani, u svakom slučaju ljudi zanimljivi, ne nužno i »moralni«. Pa su se ti prosvijećeni tumači laćali pera (a pokojni profesor, moderan čovjek, i pisaceg stroja) te kompetentnim kritičkim zapisom a žurnalističkim stilom popratili svaki iole vrijedan duhovni događaj. Bio je Hergešić kazališni kritičar od *formata* i *wjerenja*, osvrćući se uvijek na obje strane kazališne predstave: na intelektualnu i zanatsku. S prve bi strane obavijestio o autoru, njegovim djelima, idejnoj usmjerenosti i književnoj epohi, s druge bi pak naznačio stilske (ne)vrijednosti predstave, s pohvalama i pokudama svim sudionicima. Htio je da kritička misao bude intelektualno duboka i populistički široka.

Iz tog aspekta valja motriti i na njegovu izrazitu sklonost prema »pisanju u novine«, kako bi rekao jedan od njegovih ljubimaca, Matoš. Za razliku od općenog akademskog sloja, taj je nekadašnji »obzoraš« volio novine i novinstvo kao posredničku silu u duhovnim zbivanjima. Uostalom, svjedobno je bio napisao i značajnu knjižicu *Hrvatske novine i časopisi do 1848.* (1936). Ali za razliku od literarnih žurnalista-trbuhozboraca nije dopuštao da književna informacija, kako se to sve češće i sve nesretnije zbiva, bude svadena na ignorantsku krpariju i traljav a buzdovanski ideološki »stav«. Populistički odnos prema književnosti — iza kojega je stajalo čvrsto kulturološko uvjerenje, slično onom Josipa Horvata — vodio ga je čestom naglašavanju kako je znatan broj književnih djela plod društvene (novinske!) narudžbe u doslovnom smislu riječi, te kako je u silnoj množini takvih narudžaba znalo nastati i velikih djela, reprezentativnih za dotične kulture i dane epohe, od *Pickwickovaca* i *Zločina i kazne do Kletve* i *Gričke vještice*; Zagorku je uostalom među prvima zagovarao kao književnicu koja piše »ozbiljna«, ne puka trivijalna djela.

S jedne strane teoretičar povijesti književnosti odnosno jedne njezine discipline, s druge živ sudionik književnih zbivanja tijekom više od pola stoljeća; s jedne strane književnik čitka sloga, hijastičkog načina motrenja, s druge novinar; s jedne strane precizan podatak, s druge osobni izbor; s jedne strane zaljubljenik u književnost, s druge praktičar njezina plasmama; s jedne strane popularni profesor, s druge osamljen šetač Frankopanskom, i pod kestenima pred Sveučilišnom i »Kolum«; s jedne strane vedar kozer, s druge sentimentalni franceovac: *ironie et pitié*; s jedne strane osvjedočeni kozmopolit, s druge žarki domoljub. Te strane sučeljavale su pojedine prigode, sučeljavao ih je dani trenutak, ne estetizirani sustav psihičkog protuslovlja. Jer sve je u nje ga funkcioniralo prema zakonu spojenih posuda, nikako nadrealistički — *vases communicants* — nego racionalistički. Uzimao je u obzir sve mogućnosti književnosnog pripočavanja, a nijednoj se nije davao do kraja. Strah od dogme bio je jači no strast za definiranjem stava. Bio je u biti čovjek djelatnog ravnovesja. Počivao u miru.